

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ**

**МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ**

РАСУЛОВ АБДИМЎМИН ИБРАГИМОВИЧ

ПСИХОДИАГНОСТИКА

ЎҚУВ-МЕТОДИК ҚЎЛЛАНМА

ТОШКЕНТ-2009

Ушбу ўқув услубий қўлланма психология бўлими талабаларининг умумий психодиагностика курси бўйича амалий машғулотлар учун тақдим этиладиган психодиагностик методикаларга бағишланган.

Шунингдек, методикада шахс психодиагностикаси муаммолари ва уларга доир диагностик саволномаларнинг тарихи хусусида ҳам айрим назарий маълумотлар бериб ўтилган.

Ушбу ўқув-услубий қўлланма умумий психодиагностика курси бўйича машғулотларда ўқитувчи ва талабалар фойдаланиши учун мўлжалланган.

1-БЎЛИМ. ПСИХОДИАГНОСТИКАНИНГ НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ

1.1. ПСИХОДИАГНОСТИКАНИНГ ТАРИХИЙ ТАРАҚҚИЁТИ

Тестологияда етарлича изланишлар ва методикалар яратилаётган бўлса-да, аммо татбиқ этишдаги сифати масаласи доимо мутахассислар диққат маракази бўлиши лозим бўлади. Тестология тарихидан ҳам маълумки, дастлабки диагностик методикалар, хусусан, испан олими Хуан Харт (1530-1589), Ж.Эскирол (1772-1840), Э.Сеген (1812-1880), томонидан тақдим этилган диагностик воситалар инсон психологиясининг маълум бир жиҳатларини ёритишга қаратилган бўлса-да, ташхис натижалари сифатини баҳолаш борасида маълум талаблар масалалари хусусида тўхталишга эрта эди. Шундай бўлса-да, француз олимлар Ж.Эскирол ва Э.Сегенлар психик касаллик билан ақлий тараққиётдан ортда қолиш ўртасида фарқлашни мезонлар орқали ўрганишга киришган эдилар [1, 10-12].

Илмий Тестологиянинг таркиб топишида психология фанида эксперимент ва ўлчаш ғояларининг кириб келганлигини тадқиқот соҳасида қўйилган катта қадам деб баҳолаш мумкин. Бу борадаги ўринишларни XIX асрнинг 30-йилларида немис олими Вольф томонидан диққат хусусиятларини аниқлаш борасидаги узоқ вақт давомида олиб борган изланишларида кузатиш мумкин. Бу эса немис олимини психометрия тушунчасини фанга олиб кирган деган хулосани беради. Э.Вебер ва Г.Фехнернинг (XIX асрдаги ўрталари) психофизик тадқиқотлари ҳам экспериментал психологияда психик ходисаларни ўрганишда янги йўналиш очган дейишимиз мумкин. Бу тарздаги тадқиқотларлар кўламини яна бир қатор олимлар мисолида шарҳлаш мумкин. Аммо психологик тадқиқотларда статистик ўайта ишлаш усулларини татбиқ этилишини оламшумул илмий инқилоб деб қараш мумкин. Ф.Гальтон ўз давридаёқ корреляция коэффициентини ҳисоблаш методини (1888 йил) антропометрия ва ирсиятни аниқлашда фойдаланган эди. Ф.Гальтон ва унинг издоши К.Пирсонларнинг корреляция коэффициентини аниқлаш усулини, А.Бине ва Т.Симон интеллектни ўлчашда шкалларга таянгани (1905),

В.Л.Штерн томонидан интеллект коэффиценти (IQ)ни фанга киритилганлиги тадқиқотларда сифат ўзгариши юз беришидан далолат беради [1, 13.-23].

Юқорида санаб ўтилган тарихий манбалар психодиагностика соҳасидаги илмий қадамлар ҳисобланади. Аммо бугунги кунда ҳам психодиагностик методикаларни татбиқ этишда сифат масаласига эътибор қаратиш тадқиқотчиларнинг диққат марказида бўлиши лозим. Чунки, кўп ҳолатларда тадқиқотчилар томонидан ўрганилаётган муаммонинг баҳолаш аппарати, уларнинг мезонлари ва ёндашувлари мавҳум ҳолда бўлади. Натижада тадқиқотдан олинаётган маълумотларда илмий янглишишлар йўл қўйилади ёки тадқиқот янгилигини изоҳлашга асос бўлмай қолади. Шунинг учун психодиагностик методикаларни татбиқ этиш ёки диагностика сифатини аниқлашда унинг даражалари ва жиҳатларини инобатга олиш мақсадга мувофиқ. Шу ўринда голланд олими Ян тер Лаакнинг ёндашувини эътиборга олиш лозим. Унинг фикрича Тестологияда сифатни муҳокама қилишдан олдин, тестлар назарияси (классик ва замонавий), муҳит билан тараққиёт борасидаги назарияларни, методика билан тадқиқот муаммосининг мослигини, диагностик жараёнинг боришидаги талабларни яхши билиш муҳим деган хулосани беради [6, 316-321.].

Аммо Тестологияда сифатни аниқлаш масаласи кенг кўламдаги ишларни бажаришни талаб этади. Бунинг учун психодиагностик методикалар сифатини белгиловчи асосий жиҳатларга мурожаат этиш ўринли. Психодиагностик методикалар сифатини белгилашда бешта категорияга таянилади: тестларни яратиш мақсади, тестни структуралаштириш, меъёрлар (нормалар), ишончлилиқ ва валидлик. Бундан кўринадики, тестлар ва сўровномалар яққол психодиагностик ишланмалар натижаси саналади. Уларни баҳолаш эса ўзига хос тизими мавжуд. Баҳолаш тизимидаги етакчи категориялар, яъни ишончлилиқ ва валидликни ўзини ҳам тўғри фарқлай олиш лозим.

Психодиагностик адабиётларда қайд этилган маълумотларга таянганимизда, тест назариялари борасида ўзига хос тажрибалар ва талаблар аниқ белгилаб қўйилганлигини гувоҳи бўламиз [1, 2, 3, 4, 5]. Тестлар ва

сўровномаларни яратиш, уларни бир муҳитдан иккинчисига мослаштириш ёки янги модификацияларни яратишни ўзи улардан муттасил фойдаланиш лозим деган хулосани бермайди. Тестлар ва сўровномаларни ишончли ва валидлигини белгиловчи стандартлар мавжуд. АҚШда ҳар йили объектив кўрсаткичларга эга бўлган тестлар ва сўровномалар ҳақида “Ақлий қобилиятларни ўлчаш йилномасида” маълумотлар бериб борилади. Бундан кўринадики, қатор мамлакатларда тестлар ва сўровномалар расмийлаштирилади ва баҳоланиб борилад экан.

Бугунги кунда бизнинг шароитимизда ҳам психодиагностик тадбирларда сифат босқичига эриш учун мавжуд тажрибаларга таяниб, маҳаллий мутахассислар томонидан бир қатор масалалар қайта кўриб чиқилиши лозим:

1. Жаҳон психологиясида қўлланилиб келаётган “Стандартлар”га таяниб, психодиагностик методикалардан фойдаланиш борасида маҳаллий муҳит учун аниқ кўрсатмалар ишлаб чиқиш.

2. Маҳаллий шароит учун қўлланиши лозим бўлган психодиагностик методикаларни нашр эттириб боришни йўлга қўйиш.

3. Тест ва сўровномалардан фойдаланишнинг илмий-тадбиқий асослар бўйича Республика миқёсида анжуман ўтказиш.

4. Психодиагностик методикалардан фойдаланиш бўйича амалий қўлланмалар ишлаб чиқиш.

5. Мутахассислар тайёрлаш жараёнида Тестология ва тестология курслари ўқув дастурларида тест ва уларнинг стандартлари масаласи учун алоҳида машғулот мавзулари ажратиш лозим.

Юқорида санаб ўтилган ҳолатлар бўйича олиб бориладиган чора-тадбирлар Республикамизда психологик тадқиқотларда сифатга эришишда ижобий натижалар беради.

Психологик тестлардан фойдаланишнинг тарихий тараққиётининг бир даври 20-асрнинг бошларида Француз олимлари А.Бине ва Т.Симонларнинг хизматлари каттадир. Чунки улар томонидан боданинг мактабга тайёрлигини